

Nataliia Fihun*

PERSPEKTYWY REGULACJI PRAWNEJ MEDIACJI NA UKRAINIE: ASPEKT PORÓWNAWCZY¹

Artykuł powstał w 2021 r. w trakcie pobytu Autorki na stypendium programu podyplomowego Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego i stanowi jeden z efektów badań prowadzonych m.in. na Uniwersytecie Warszawskim. Poświęcony został kwestiom modelowym związanym z mediacją w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, jako przykładu dla Ukrainy.

Pojęcia kluczowe: mediacja; Europa Środkowo-Wschodnia; Ukraina – reforma prawa.

Wprowadzenie

Tradycyjną i najbardziej rozpowszechnioną formą ochrony praw i rozwiązywania sporów cywilnych, pracowniczych, gospodarczych i innych na Ukrainie jest postępowanie sądowe. Jednak ta forma rozwiązywania sporów ma wiele wad.

* Nataliia Fihun (ukr. Наталія Фірун), stypendystka programu podyplomowego Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, Uniwersytet Warszawski. ORCID: 0000-0003-2842-1926

¹ Artykuł został napisany i opublikowany w ramach projektu badawczego „Procedura mediacyjna w krajach Grupy Wyszehradzkiej: doświadczenia dla Ukrainy”, finansowanego przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki. (*International Visegrad Fund*).

Po pierwsze, sądy są bardzo przeciążone. Na przykład, zgodnie z raportem Państwowej Administracji Sądowej Ukrainy w 2019 roku średnia liczba spraw na sędzię rejonowego sądu powszechnego wynosiła 1257², w 2020 roku – 1047 spraw³, w pierwszym kwartale 2021 roku – 412 spraw⁴. Ze sprawozdania sądów rejonowych o sprawach sądowych za I kwartał 2021 r.⁵ wynika, że średnioroczna liczba spraw w tym roku nie będzie mniejsza niż w poprzednich latach. W związku z tym obciążenie sędziów pracą wpływa na czas rozpatrywania spraw, przy czym procesy trwają od kilku miesięcy do kilku lat, w zależności od rodzaju i złożoności sporu.

Po drugie, wysokie stawki opłat sądowych, które wzrastają każdego roku, stanowią przeszkodę w składaniu pism sądowych. W związku z tym, często zdarzają się przypadki, w których ludzie nie mają wystarczających środków materialnych, aby złożyć pozew lub wnioski do sądu. Na przykład, obecnie za złożenie pozwu o charakterze majątkowym osoba fizyczna musi zapłacić od 908 UAH do 11 350 UAH (w zależności od wysokości roszczenia), za pozew o odszkodowanie za straty moralne – nie mniej niż 2270 UAH⁶. Przy tym płaca minimalna w 2021 roku wynosi 6000 UAH⁷, a emerytura – 1769 UAH⁸.

Po trzecie, Ukraina ma problem z korupcją w wymiarze sprawiedliwości i poziomem zaufania społecznego do sądów krajowych. Niedawno Centrum Razumkova na zlecenie Biura Rady Europy na Ukrainie przeprowadziło sondaż socjologiczny na temat stosunku Ukraińców do sądów. Badanie wykazało, że: 1,7% Ukraińców w pełni ufa ukraińskim sądom, 11,3% raczej ufa sądom. Jednocześnie 40,6% w ogóle nie ufa sądom, a 37,4% raczej nie ufa. Odpowiedzi Ukraińców na inne pytania wyjaśniają, dlaczego poziom zaufania do sądów pozostaje tak niski. 34,8% respondentów uważa, że sędziowie przy podejmowaniu decyzji sądowych kierują się głównie własną korzyścią, 14,2% uważa, że sędziowie kierują się majątkiem i/lub oficjalną pozycją stron, 7,6% uważa, że sędziowie kierują się instrukcjami

² Державна судова адміністрація України, Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ 2019 рік, Київ, 2020.

³ Державна судова адміністрація України, Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ 2020 рік, Київ, 2021.

⁴ Державна судова адміністрація України, Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ перший квартал 2021 року, Київ 2021.

⁵ Тамże.

⁶ Obliczono na podstawie ustawy Ukrainy „O opłatach sądowych” nr 3674-VI z dnia 08 lipca 2011 r. oraz ustawy Ukrainy „O budżecie państwa Ukrainy na rok 2021” nr 1082-IX z dnia 15 grudnia 2020 r.

⁷ Закон України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» № 1082-IX від 15 грудня 2020 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> [dostęp: 30.05.2021].

⁸ Obliczono na podstawie ustawy Ukrainy „O obowiązkowym państwowym ubezpieczeniu emerytalnym” nr 1058-IV z dnia 09 lipca 2003 r.

przewodniczących sądów, 5,1% uważa, że sędziowie kierują się sytuacją polityczną w kraju, a tylko 13,3% uważa, że sędziowie rzeczywiście kierują się prawem, kolejne 11,7% uważa, że sędziowie kierują się okolicznościami sprawy⁹.

W tych warunkach wzrasta zapotrzebowanie na alternatywne sposoby rozwiązywania sporów, wśród których wiodącą rolę mogłaby odegrać mediacja. Jak słusznie zauważa Hanna Karaszewska:

„Mediacja nie jest panaceum na wszystkie spory, nie zawsze kończy się „sukcesem” w postaci porozumienia czy ugody, ale jest to procedura, z której warto i trzeba korzystać (...)”¹⁰.

Rozwój idei alternatywnych metod rozwiązywania sporów oraz pierwsze próby wprowadzenia mediacji na Ukrainie i w krajach Grupy Wyszehradzkiej następowały równolegle, jednak Ukraina pozostaje w tyle za tymi ostatnimi przede wszystkim pod względem regulacji prawnych. Maciej Buczek wyodrębnia następujące przyczyny utrudniające rozwój mediacji:

„(...) niska świadomość społeczna i związany z tym brak realnego zapotrzebowania na usługi medialne, niedostateczna wola polityczna lub niestabilność środowiska władzy i otoczenia prawnego”¹¹.

Od ponad 20 lat Ukraina próbuje wdrożyć mediację: zrealizowano szereg projektów pilotażowych dotyczących mediacji, przygotowano projekty ustaw o mediacji, utworzono Narodowe Stowarzyszenie Mediatorów Ukrainy (2014) i inne stowarzyszenia mediatorów, Stowarzyszenie Mediatorów przyjęło Kodeks Etyki Mediatora (2017) etc., jednak chaotyczne inicjatywy i brak jasnej strategii rozwoju mediacji nie przyniosły pożądanego rezultatu. Niewątpliwie rozwój instytucji mediacji wymaga jej konsolidacji legislacyjnej, dlatego sytuacja może ulec poprawie po wejściu w życie projektu ustawy Ukrainy „O mediacji” nr 3504¹².

⁹ Громадська організація „Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова”, Звіт за результатами дослідження „Ставлення громадян України до судової системи”, Київ, 2020.

¹⁰ H. Karaszewska, *Mediacja jako pozasądowa metoda rozwiązywania sporu – perspektywa historyczna i współczesna*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2020, nr 6, s. 268.

¹¹ M. Buczek, *Rozwój i funkcjonowanie mediacji na Ukrainie*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2019 nr 2, s. 7.

¹² Проект закону „Про медіацію” № 3504 від 19.05.2020. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3504&skl=10 [доступ: 01.06.2021].

Законопроект № 3504 прийнятий Верховною Радою України у першому читанні за основу 15 липня 2020 року і на момент написання статті готується до другого читання.

W doktrynie prawa temat alternatywnych metod rozwiązywania sporów jest dość popularny. Istnieje wiele prac poświęconych różnym aspektom mediacji. Wśród polskich badaczy kwestiami mediacji zajmowali się – Ewa Gmurzyńska, Rafał Morek, Janina Czapska, Tomasz Cyrol, Piotr Sławicki i inni. Wśród ukraińskich naukowców należy wymienić Iwana Jasynowskiego, Marynę Poliszczuk, Nadiję Bondarenko-Zelińską, Natalię Krestowską, Natalię Mazaraki, Tetianę Kiselową, Tetianę Podkowenko, Tetianę Szynkar i innych. W ciągu roku istnienia projektu ustawy opublikowany został tylko jeden artykuł naukowy – Законодавче регулювання медіації в Україні: аналіз проекту Закону України «Про медіацію» авторства Анжеліки Szeremet, w którym przeanalizowano przepisy projektu ustawy nr 3504¹³.

Ukraińscy naukowcy mają niewielkie doświadczenie badawcze w zakresie wdrażania i regulacji prawnej mediacji w krajach zagranicznych. Spośród państw regionu wyszehradzkiego ukraińscy badacze najwięcej uwagi poświęcają doświadczeniom Polski¹⁴, natomiast o mediacji w Czechach, na Słowacji czy Węgrzech wspomina się rzadko lub wcale. Dlatego celem niniejszego artykułu jest omówienie specyfiki regulacji prawnej mediacji w różnych systemach prawnych oraz porównanie kluczowych przepisów ustawodawstwa państw Grupy Wyszehradzkiej z ukraińskim projektem ustawy o mediacji nr 3504.

W Europie Środkowo-Wschodniej (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Ukraina), rozwój mediacji rozpoczął się w latach 90. XX wieku po upadku reżimu komunistycznego i dalszych transformacjach polityczno-prawnych. W tym okresie aktywną rolę w promowaniu mediacji w regionie odegrali mediatorzy i organizacje pozarządowe z krajów zachodnich, w których mediacja odniosła już znaczący sukces. Przy wsparciu organizacji międzynarodowych przeprowadzono wiele kampanii informacyjnych i szkoleń w zakresie pokojowego rozwiązywania sporów oraz pilotażowych projektów ze zastosowania mediacji.

Kluczowym punktem w procesie implementacji instytucji mediacji do systemów prawnych państw było jej wprowadzenie do systemów prawnych. W procesie wprowadzania mediacji państwa Grupy Wyszehradzkiej podążały różnymi drogami. Czechy, Słowacja i Węgry przyjęły odrębne ustawy regulujące procedury media-

¹³ А. Шеремет, *Законодавче регулювання медіації в Україні: аналіз проекту закону України „Про медіацію”*, «Підприємництво, господарство і право» 11/2020, с. 51-56.

¹⁴ Zob. М. Поліщук, *Становлення медіації як альтернативного способу вирішення спорів: досвід Польщі*; «Науковий вісник Ужгородського національного університету» 2013 вип. 23, ч. I, т. 1, s. 255-258; Н. Турман, *Інститут медіації в кримінальному процесі Польщі та України*, «Підприємництво, господарство і право» 5/2019, с. 286-289.

cyjne¹⁵, natomiast Polska wprowadziła przepisy dotyczące mediacji do swoich kodeksów postępowania cywilnego i karnego¹⁶. Z kolei na Ukrainie procesy tworzenia prawa zintensyfikowały się po wydarzeniach Rewolucji Godności z 2014 roku, ponieważ ukraińscy mediatorzy, akademicy i politycy

„(...) wybrali dyskurs europeizacji i zaczęli postrzegać mediację jako integralną część kultury europejskiej i ważną wartość europejską, co znalazło odzwierciedlenie w umowie Stowarzyszeniowej między Ukrainą a Unią Europejską oraz w wielu dokumentach dotyczących współpracy”¹⁷.

W ostatnich latach powstało ponad 10 projektów ustaw, ale dopiero w ubiegłym roku przygotowany przez rząd projekt ustawy 3504 został przyjęty przez Radę Najwyższą Ukrainy w pierwszym czytaniu jako podstawa i powstała nadzieja, że mediacja zostanie wreszcie prawnie uregulowana.

Ze względu na specyfikę ukraińskiego systemu prawnego i specyfikę instytutu mediacji, najlepszym rozwiązaniem dla Ukrainy jest przyjęcie ramowej ustawy o mediacji, która byłaby podstawą prawną dla rozwoju instytutu i nie stwarzałaby przeszkód na eta-

¹⁵ W Czechach podstawę prawną do realizacji mediacji tworzą ustawa nr 257/2000 o służbie kuratorskiej i mediacji (Zákon č. 257/2000 Sb. o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí), Ustawa nr 202/2012. o mediacji i zmianie niektórych ustaw (Zákon č. 202/2012 Sb. o mediaci a o změně některých zákonů) i Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości NR 277/2012 „W sprawie egzaminów i wynagradzania mediatora” (Vyhláška č. 277/2012 Sb. o zkouškách a odměně mediátora). Regulację prawne mediacji na Słowacji tworzą ustawa nr 550/2003 z dnia 28 października 2003 r. o kuratorach sądowych i mediacyjnych oraz o zmianie niektórych aktów (Zákon NR SR č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov) i Ustawą nr 420/2004 z dnia 25 czerwca 2004 r. o mediacji oraz o zmianie niektórych ustaw (Zákon NR SR č. 420/2004 Z.z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov). Na Węgrzech mediacja jest regulowana przez ustawę LV 2002 o mediacji (törvény a közvetítői tevékenységről), istnieją również specjalne ustawy dotyczące określonych rodzajów mediacji, a mianowicie: ustawa CXXIII z 2006 r. o mediacji w sprawach karnych (2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről); Ustawa CXVI 2000 o mediacji w opiece zdrowotnej (2000. évi CXVI. törvény az egészségügyi közvetítői eljárásról); Dekret nr 149/1997 (IX. 10.) w sprawie instytucji ochrony dzieci, ochrony dzieci i administracji ds. ochrony dzieci, z późniejszymi zmianami w 2003 r. (149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról); Ustawa XXII 1992 – Kodeks Pracy (1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről); Ustawa CLV 1997 o ochronie konsumentów (1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről); Ustawa I 2004 o sporcie (2004. évi I. törvény a sportról).

¹⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego; Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego.

¹⁷ T. Кисельова, *Програмний документ „Інтеграція медіації в судову систему України”*, Київ 2017, s. 7.

pie jego tworzenia. Wołodymyr Motyl zauważa, że przyjęcie ustawy ramowej

(...) pomogłyby wzmocnić rolę mediacji jako sposobu rozwiązywania sporów, podnosząc świadomość społeczną, jego praktyczne zastosowanie oraz, ostatecznie, włączenie mediacji do systemu prawnego¹⁸.

Analizując projekt ustawy o mediacji nr 3504, warto porównać jej najważniejsze regulacje z normami, obowiązującymi w sąsiednich państwach – Polsce, Czechach, Słowacji i Węgrzech, które są bliskimi geograficznie, historycznie i mentalnie.

1. Zakres mediacji

Mediacja jest dość uniwersalnym sposobem rozwiązywania sporów i może być stosowana praktycznie w każdej dziedzinie prawa, co potwierdza ustawodawstwo i praktyka poszczególnych państw. Na przykład na Słowacji mediacja może być stosowana w sprawach karnych zgodnie z ustawą 550/2003¹⁹, przy czym ustawa nie określa kategorii spraw, które nie mogą być rozwiązane w drodze mediacji, a jedynie przewiduje obowiązkową zgodę strony poszkodowanej i oskarżonego jako główny warunek mediacji (§ 2 ust. 2 ustawy 550/2003). Ustawa 420/2004²⁰ przewiduje możliwość zastosowania mediacji do sporów wynikających ze stosunków cywilnoprawnych, rodzinnych, gospodarczo-umownych i stosunków pracy, również stosuje się do sporów transgranicznych wynikających z podobnych stosunków prawnych. Przepisy ustawy nie mogą mieć zastosowania do niezbywalnych praw (§ 1 (2) ustawy 420/2004).

Zgodnie z polskim prawem, mediacja może być stosowana w prawie cywilnym, pracy, administracyjnym, gospodarczym, karnym, a także w postępowaniu w sprawach nieletnich. Polskie prawo nie precyzuje, w jakich kategoriach spraw mediacja nie może być stosowana. Podobna sytuacja ma miejsce w Czechach, gdzie mediacja jest również dozwolona w każdej dziedzinie prawa, a ustawodawstwo nie zawiera żadnych ograniczeń w stosowaniu mediacji.

Na Węgrzech mediacja jest również dozwolona w różnych kategoriach sporów, w szczególności w sprawach cywilnych, administracyjnych, konsumenckich, medycznych, karnych i podobnych. Jednak

¹⁸ В. Мотиль, *Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні*, „Юридична Україна” 2014, nr 11, s. 50.

¹⁹ Zákon NR SR č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/550/20190801> [dostęp: 03.06.2021].

²⁰ Zákon NR SR č. 420/2004 Z.z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/420/20190101#predpis.clanok-6> [dostęp: 03.06.2021].

w przeciwieństwie do innych państw, ustawodawstwo węgierskie wyraźniej określa kategorie spraw, w których obowiązują ograniczenia w stosowaniu mediacji. Przykładowo, mediacji nie stosuje się w postępowaniu w sprawie pochodzenia, ustanowienia opieki nad rodzicami, unieważnienia adopcji, unieważnienia orzeczenia notariusza w postępowaniu zabezpieczającym majątek oraz w postępowaniu egzekucyjnym. Mediacja nie może być również wykorzystana do ustalenia nieważności lub ważności małżeństwa, ani do jego rozwiązania (1. § (3) ustawy LV 2002 o mediacji)²¹. Ponadto, mediacja nie może być stosowana w sprawach karnych, jeżeli odpowiedzialność za przestępstwo przekracza pięć lat pozbawienia wolności (103. § ustawy CXXIII z 2006 r. o mediacji w sprawach karnych)²².

Ukraiński projekt ustawy przewiduje również możliwość prowadzenia mediacji we wszelkich konfliktach, które mogą powstać w stosunkach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych, handlowych, administracyjnych, a także w postępowaniu karnym podczas zawierania porozumień ugodowych między ofiarą a podejrzanym, oskarżonym oraz w innych dziedzinach stosunków publicznych. Projekt zawiera ogólne zasady dotyczące mediacji, które mogłyby zostać rozwinięte w specjalnych ustawach lub przepisach dotyczących mediacji cywilnej, karnej lub administracyjnej. Należałoby jednak wziąć pod uwagę przykład Węgier i określić kategorie spraw, w których mediacja nie może mieć miejsca. W tej chwili projekt przewiduje jedynie, że mediacji nie stosuje się w sporach, w których spory te naruszają lub mogą naruszać prawa i uzasadnione interesy osób trzecich nieuczestniczących w mediacji oraz w innych przypadkach przewidzianych prawem. Takie sformułowanie oraz brak jasnego wyliczenia kategorii sporów niepodlegających mediacji może prowadzić do różnej interpretacji i stosowania tego przepisu.

2. Wymogi kwalifikacyjne dla mediatorów

Wymogi kwalifikacyjne dla mediatorów od dawna są przedmiotem debaty naukowej. Niektórzy badacze twierdzą, że wykształcenie prawnicze mediatora jest niezbędne, argumentując, że wiedza prawnicza pozwoli mediatorowi-prawnikowi wyjaśnić stronom konsekwencje prawne podjętej decyzji oraz sformalizować ją zgodnie z obowiązującymi wymogami prawnymi²³. Stanowisko to jest jednak

²¹ A közvetítői tevékenységről 2002. évi LV. törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0200055.tv#> [dostęp: 04.06.2021].

²² A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről 2006. évi CXXIII. törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0600123.tv> [dostęp 04.06.2021].

²³ Zob. Н. Бондаренко-Зелінська, *Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до європейських стандартів*, „Приватне право і підприємництво” вип. 10, 2011. s. 181–185; О.Яновська, А.Біцай, *Особливості участі адвоката у процедурі медіації*, „Вісник Київського

niedostatecznie uzasadnione i stwarza sztuczne bariery w dostępie do zawodu mediatora.

Jeśli przeanalizować ustawodawstwo krajów Grupy Wyszehradzkiej, to w większości przypadków nie ma warunku edukacji prawniczej. Na przykład mediatorem na Słowacji może zostać osoba fizyczna posiadająca zdolność do czynności prawnych, niekarana, z tytułem magistra, która ukończyła szkolenie zawodowe dla mediatorów i zdała egzamin kwalifikacyjny (§ 8 ust. 2 ustawy nr 420/2004)²⁴. Szkolenie musi trwać 200 godzin i obejmować podstawy prawa (prawo cywilne, pracy, handlowe, rodzinne i ochrony konsumentów), teorię konfliktów i aspektów ich rozwiązywania, szkolenia z zakresu umiejętności społecznych oraz zarządzania sporządzaniem umów mediacyjnych itd. W sprawach karnych musi posiadać tytuł magistra prawa, pedagogiki, teologii lub innych nauk społecznych, a także stale uczestniczyć w szkoleniach zawodowych i kształceniu organizowanym przez Ministerstwo Sprawiedliwości Republiki Słowackiej (§ 5 ustawy 550/2003)²⁵.

W Czechach obowiązują podobne zasady: mediator musi posiadać tytuł magistra (§ 16 (1) ustawy 202/2012)²⁶, a mediator w sprawach karnych – tytuł magistra nauk społecznych (§ 6 ust. 2 ustawy 257/2000)²⁷. Prawo czeskie nie przewiduje obowiązkowej liczby godzin szkolenia zawodowego dla mediatorów, ale odpowiednie szkolenie można odbyć w ramach programów szkoleniowych różnych instytucji. Na przykład Czeska Izba Adwokacka zapewnia podstawowe szkolenie w zakresie mediacji w ramach 60-godzinnego kursu oraz specjalistyczne szkolenie w zakresie mediacji rodzinnej w ramach 40-godzinnego kursu²⁸, a Stowarzyszenie Mediatorów

національного університету імені Тараса Шевченка серія Юридичні науки” 1(99)/2014, s. 21-24; А.Бортнікова, *Вимоги, що висувуються до медіатора, який займається вирішенням публічно-правових спорів*, „Держава та регіони” серія: Право 2017 № 3(57), s. 19-24; Л. Бурова, *Правовий статус медіатора при розгляді справ щодо захисту прав інтелектуальної власності*. „Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. практ. конф. (м. Одеса, 16–17 травня 2013р.) 2013, s. 678–680.

²⁴ Zákon NR SR č. 420/2004 Z.z. z 25 júna 2004 r. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/420/20190101#predpis.clanok-6> [dostęp: 05.06.2021].

²⁵ Zákon NR SR č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/550/20190801> [dostęp: 05.06.2021].

²⁶ Zákon č. 202/2012 Sb. o mediaci a o změně některých zákonů. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-202#cast1> [dostęp: 07.06.2021].

²⁷ Zákon č. 257/2000 Sb. o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-257> [dostęp: 07.06.2021].

²⁸ Česká advokátní komora. Zkoušky mediátora. <http://www.cak.cz/scripts/detail.php?pgid=103> [dostęp: 07.06.2021].

Republiki Czeskiej zapewnia kompleksowe szkolenie w zakresie mediacji w sprawach cywilnych w wymiarze 100 godzin²⁹.

Na Węgrzech, zgodnie z ustawą LV 2002, mediator musi spełniać następujące kryteria: posiadać wykształcenie wyższe i doświadczenie zawodowe przez co najmniej pięć lat od momentu uzyskania kwalifikacji, ukończone szkolenie zawodowe mediatora oraz brak karalności i zakazów prowadzenia mediacji (§5.)³⁰. W przeciwieństwie do ustawodawstwa innych krajów, na Węgrzech rozporządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości NR 63/2009 (XII. 17) o przygotowaniu zawodowym i kształceniu ustawicznym w zakresie mediacji bardzo szczegółowo opisuje wymagania dotyczące przygotowania zawodowego mediatora, w szczególności mediator musi przejść szkolenie grupowe składające się z części teoretycznej i praktycznej. Część teoretyczna powinna wynosić co najmniej 60 godzin szkolenia i obejmować podstawową wiedzę z teorii konfliktu, umiejętności negocjacyjne, zarządzanie procesami, wiedzę i umiejętności z psychologii; znajomość przepisów dotyczących mediacji itp. Część praktyczna szkolenia powinna obejmować: praktykę symulacyjną, zajęcia praktyczne prowadzone przez mentora, omówienie sprawy itp. (§1-4.)³¹.

Ustawodawstwo polskie znacznie różni się od węgierskiego, czeskiego i słowackiego pod względem zakresu wymaganych kwalifikacji. Mediatorem w sprawach cywilnych może być każda osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych i korzystająca w pełni z praw publicznych, za wyjątkiem sędziego, który nie jest w stanie spoczynku (art. 183² k.p.c.)³². Ustawodawca nie stawia mediatorom w sporach cywilnych żadnych wymagań co do wykształcenia, umiejętności i wieku, więc mediatorem może zostać niemal każdy, kto ukończył 18 lat. Jednak ta norma prawna jest krytykowana w literaturze naukowej³³, ponieważ w takich warunkach mediatorem może zostać osoba bez przygotowania zawodowego i doświadczenia życiowego, co z kolei może wpływać na jakość i wynik postępowania mediacyjnego.

Należy jednak zauważyć, że w odniesieniu do mediatorów w niektórych rodzajach spraw, np. postępowaniu w sprawach

²⁹ Asociace mediátorů České republiky. <https://www.amcr.cz/chci-se-stat-mediatorem/> [dostęp: 07.06.2021].

³⁰ A közvetítői tevékenységről 2002. évi LV. törvény. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0200055.tu#> [dostęp: 10.06.2021].

³¹ Rendelet IRM 63/2009. (XII. 17) a közvetítői szakmai képzésről és továbbszakmai képzésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900063.irm> [dostęp: 10.06.2021].

³² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j.Dz. U. z 2020 r. poz. 1575, 1578, 2320, z 2021 r. poz. 11.).

³³ Zob. T. Cyrol, *O potrzebie regulacji zawodu mediatora*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2014, nr 4, s. 101-107; A. Bieliński, *Mediator w sprawach cywilnych – wybrane zagadnienia regulacji obcych i polskich*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008, nr 3, s. 23-33.

nieletnich, a także stałych mediatorów, zakres wymogów przewidzianych prawem jest nieco szerszy. Na przykład mediatorem w sprawach nieletnich może zostać osoba, która ukończyła 26 lat, posiada wykształcenie w zakresie psychologii, pedagogiki, socjologii, resocjalizacji lub prawa, ma doświadczenie w zakresie wychowania lub resocjalizacji młodzieży, umiejętności rozwiązywania konfliktów oraz nawiązywania kontaktów międzyludzkich³⁴. Ponadto Społeczna Rada ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów, w celu podniesienia poziomu profesjonalizmu i etyki zawodowej mediatorów, wydała 29 października 2007 r. *Standardy szkolenia mediatorów*³⁵. Zgodnie z tym dokumentem, ogólnym wymogiem stawianym mediatorom przez Standardy jest ukończenie szkolenia teoretycznego i praktycznego w łącznym wymiarze nie mniejszym niż 40 godzin, potwierdzonego stosownym certyfikatem. Standardy te nie są jednak wiążące i mają jedynie charakter rekomendacyjny. Taka regulacja prawna wymogów kwalifikacyjnych mediatorów wydaje się niewystarczająca, dlatego też w polskiej literaturze naukowej wskazuje się na konieczność ustalenia minimalnych standardów szkolenia mediatorów:

„(...) dla podniesienia jakości, profesjonalizmu, większej przejrzystości kompetencji posiadanych przez mediatorów, a co za tym idzie – zwiększenia zaufania do osób pełniących funkcję mediatora, można rozważyć konieczność określenia minimalnych standardów szkolenia mediatorów i tym samym zwiększenie wymagań dla kandydatów na mediatorów (...)”³⁶.

W odniesieniu do projektu ustawy nr 3504, w cz. 1 art. 9 przewiduje się, że mediatorem może zostać każda osoba posiadająca wyższe wykształcenie i przeszła podstawowe szkolenie w zakresie mediacji na Ukrainie lub w innym kraju. Projekt ustawy przewiduje, że szkolenie podstawowe obejmuje co najmniej 90 godzin szkolenia mediatora, w tym 45 godzin szkolenia praktycznego, i obejmuje wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne w zakresie zasad, procedur i technik mediacji, regulacji prawnych mediacji, etyki mediatora, negocjacji i rozwiązywania sporów. Dlatego też, biorąc pod uwagę przykłady z ustawodawstwa państw Grupy Wy-

³⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 roku w sprawie postępowania mediacyjnego sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 56, poz. 591 ze zm).

³⁵ Standardy Szkolenia Mediatorów uchwalone przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości w dniu 29 października 2007 roku. https://ms.gov.pl/Data/Files/_public/mediacje/adr1/standardyszkoleniamediatorow.pdf [dostęp: 12.06.2021].

³⁶ W. Broński, M. Dąbrowski, *Status prawny mediatora w sprawach cywilnych stan obecny i propozycje zmian*, „Roczniki nauk prawnych” Tom XXIV, nr 4 2014, s. 15.

szehradzkiej, wymagania dla uzyskania statusu mediatora, przewidziane w prawie ukraińskim, są optymalne. Wymóg posiadania wyższego wykształcenia, oprócz zapewnienia, że mediacja prowadzona będzie przez osobę wykształconą, pośrednio wyznacza pewną granicę wiekową, tzn. mediatorem nie potrafi zostać osoba zupełnie młoda, bez żadnego doświadczenia życiowego. Także ważnym przepisem jest przewidziane obowiązkowe podstawowe szkolenie mediatorów, ponieważ przyczyni się to do wysokiego poziomu usług mediacyjnych.

Niezwykle istotne jest, aby ustawodawca ukraiński wziął pod uwagę fakt, że jeżeli projekt ustawy o mediacji w brzmieniu przyjętym przez parlament ukraiński w pierwszym czytaniu jako podstawa zostanie przyjęty, może to doprowadzić do sytuacji, w której nie wszyscy praktykujący mediatorzy na Ukrainie spełnią wymóg minimalnego czasu trwania podstawowego szkolenia mediacyjnego, gdyż od wielu lat ośrodki szkolenia mediacyjnego realizują 48-godzinne programy szkoleniowe. Podczas przygotowywania projektu ustawy do drugiego czytania należy uwzględnić i przewidzieć przepis przejściowy regulujący status mediatorów, którzy w momencie wejścia w życie ustawy nie będą mieli ukończonych 90 godzin szkolenia podstawowego.

3. Rejestr mediatorów

Kolejną kwestią, którą należy omówić, jest lista mediatorów. Normy prawne wyżej wymienionych krajów i projekt ustawy Ukrainy nr 3504 różnią się w tym zakresie. Na przykład na Słowacji i na Węgrzech rejestr mediatorów prowadzi Ministerstwo Sprawiedliwości. W Czechach, z uwagi na podział na mediatorów akredytowanych, którzy podlegają Ministerstwu Sprawiedliwości, oraz adwokatów-mediatorów, którzy podlegają Czeskiej Izby Adwokackiej, istnieją dwa odrębne rejestry prowadzone przez te instytucje.

W Polsce istnieje system rejestrów prowadzony przez wiele organizacji. Wpisu na listę stałych mediatorów dokonuje prezes sądu okręgowego w drodze decyzji wydawanej na wniosek osoby ubiegającej się o wpis (art. 157b. § 1)³⁷. Ponadto zgodnie z art. 183² § 3 k.p.c organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych oraz uczelnie mogą prowadzić listy mediatorów oraz tworzyć ośrodki mediacyjne. Wpis na listę wymaga wyrażonej na piśmie zgody mediatora. Informację o listach mediatorów oraz ośrodkach mediacyjnych przekazuje się prezesowi sądu okręgowego. Jednak Polska jest w trakcie przechodzenia na jednolity Krajowy Rejestr

³⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. 2020, poz. 2072).

Mediatorów, który zacznie działać w drugiej połowie 2023 r. i będzie prowadzony przez Ministerstwo Sprawiedliwości³⁸.

Artykuł 13 projektu ustawy Ukrainy o mediacji przewiduje, że stowarzyszenia mediacyjne, podmioty świadczące usługi mediacyjne, a także organy państwowe i samorządowe, które zatrudniają mediatorów lub korzystają z ich usług, mogą prowadzić rejestry mediacji, więc taka norma oznacza istnienie wielości poszczególnych rejestrów mediatorów podobnie jak w Polsce. Oczywiście, z punktu widzenia spójności, jakości i szerokiego dostępu do informacji o mediatorach, idealnym rozwiązaniem byłoby stworzenie jednego rejestru mediatorów prowadzonego przez Ministerstwo Sprawiedliwości Ukrainy, który zawierałby kompleksowe informacje o wszystkich mediatorach. Jednak wiąże się to z kwestią finansowania takiego systemu informacyjnego, dlatego w celu zaoszczędzenia środków publicznych, istnienie wielu rejestrów prowadzonych przez każdą organizację na Ukrainie wydaje się obecnie właściwe.

4. Zachęty i sankcje finansowe

Państwa starają się promować stosowanie mediacji podczas postępowania sądowego, wprowadzając zachęty finansowe w postaci obniżenia opłat sądowych lub wprowadzając sankcje finansowe. Przykładowo, polskie prawo przewiduje możliwość poniesienia negatywnych konsekwencji przez strony w przypadku odmowy przeprowadzenia mediacji. Zgodnie z art. 103 Kodeksu postępowania cywilnego, jeżeli strona w toku postępowania bez usprawiedliwienia nie stawiała się na posiedzenie mediacyjne pomimo wcześniejszego wyrażenia zgody na mediację – sąd może, niezależnie od wyniku sprawy, włożyć na tę stronę obowiązek zwrotu kosztów w części wyższej, niż nakazywałby to wynik sprawy, a nawet zwrotu kosztów w całości³⁹. Polskie ustawodawstwo ustanawia również pozytywne zachęty do skorzystania z procedury mediacji. Na przykład zgodnie z art. 79 ust. 1 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych sąd z urzędu zwraca bowiem stronie trzy czwarte uiszczonych opłaty od pisma wszczynającego postępowanie w pierwszej instancji oraz zarzutów od nakazu zapłaty, jeżeli w toku postępowania sądowego zawarto ugodę przed mediatorem po rozpoczęciu rozprawy⁴⁰.

³⁸ Projekt pn. „Upowszechnienie alternatywnych metod rozwiązywania sporów poprzez podniesienie kompetencji mediatorów, utworzenie Krajowego Rejestru Mediatorów (KRM) oraz działania informacyjne”. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekt-krm2> [dostęp: 14.06.2021].

³⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. 2020, poz. 1575, 1578, 2320; 2021, poz. 11).

⁴⁰ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j. Dz. U. 2020, poz. 755, 807, 956, 2186).

Na Słowacji również istnieje zachęta finansowa do rozwiązywania sporów w drodze mediacji. Zgodnie z przepisami Ustawy o kosztach sądowych, stronom zwraca się 90% uiszczonych opłat, jeżeli kończą postępowanie poprzez zawarcie ugody przed rozpoczęciem pierwszej rozprawy, jeżeli umowa została zawarta po rozpoczęciu pierwszego posiedzenia sądowego, stronom zwraca się 50% uiszczonych opłat sądowych (§ 11 (7) ustawy 71/1992)⁴¹.

Na Węgrzech, w celu sprzyjania mediacji, do ustawy XCIII z 1990 r. o opłatach wprowadzono pewne przywileje w odniesieniu do opłat sądowych. Zgodnie z ogólną zasadą, opłata sądowa ulega obniżeniu o 50%, jeżeli po pierwszym posiedzeniu sądu zostanie zawarta ugoda. W przypadku, gdy strony uczestniczyły w procedurze mediacyjnej po pierwszej sesji sądowej, a sąd następnie zatwierdził ich ugode, opłata sądowa zostaje zmniejszona o kwotę równą 50% wynagrodzenia mediatora (powiększonego o ogólny podatek), ale z maksymalną obniżką w wysokości 50 000 HUF, pod warunkiem, że procedura mediacyjna była dozwolona przez prawo. W przypadku zmniejszenia opłaty, otrzymana opłata nie może być jednak niższa niż 30% ogólnie przyjętej opłaty sądowej (§ 58 (3) ustawy XCIII z 1990 r.). Jeżeli strony brały udział w postępowaniu mediacyjnym przed postępowaniem sądowym, koszty procesu należy uiścić w wysokości pomniejszonej o wynagrodzenie mediatora. Należy jednak uiścić co najmniej 50% zwykłej opłaty sądowej (§ 58 (9) ustawy XCIII z 1990 r.)⁴².

Ukraiński projekt ustawy przewiduje zmiany w Kodeksie postępowania gospodarczego Ukrainy, Kodeksie postępowania cywilnego Ukrainy oraz ustawie Ukrainy „O opłatach sądowych” i proponuje ustalenie podobnych zachęt finansowych do rozwiązywania sporów w drodze mediacji. Zakłada się, że w przypadku pozytywnego zakończenia mediacji w odniesieniu do sporu będącego przedmiotem rozpoznania przez sąd, strona postępowania sądowego otrzyma od sądu zwrot 60% uiszczonej opłaty sądowej. Tym samym projekt zwiększyłby zainteresowanie stron konfliktu mediacją w postępowaniu sądowym.

Podsumowując, warto zauważyć, że ustawodawstwo krajowe rozpatrzonych państw reguluje postępowanie mediacyjne w różnym stopniu – mniej lub bardziej szczegółowo, na co wpływ ma specyfika systemów prawnych i procesów wdrażania mediacji. Porównanie niektórych przepisów projektu Ustawy o mediacji nr 3504 z aktami

⁴¹ Zákon NR SR č. 71/1992 Z.b. z 28 januára 1991 r. o súdnych poplatkoch a poplatku za úpis z registra trestov. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/71/> [dostęp: 15.06.2021].

⁴² Christa Jessel-Holst, *Mediation in Hungary: Legal Foundations, Recent Reforms, EU Convergence [w:] Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*, red. K. J. Hopt, F. Steffek, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 613.

prawnymi Polski, Czech, Słowacji i Węgier wykazało, że projekt ustawy o mediacji generalnie odpowiada krajowej praktyce regulacji prawnej mediacji w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Na Ukrainie należy przyjąć ustawę ramową, która stymulowałaby rozwój mediacji i zapewniała jej podstawę prawną. Ustawowe utrwalenie instytucji mediacji przyczyni się do upowszechnienia wiedzy o niej, jako alternatywie dla postępowań sądowych, zwiększy zaufanie społeczne do procedury, określi standardy mediacji i szkolenia mediatorów, zmniejszy obciążenie wymiaru sprawiedliwości, a także przyczyni się do poprawy wizerunku i atrakcyjności inwestycyjnej Ukrainy.

Bibliografia

Raporty

Громадська організація “Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова”, Звіт за результатами дослідження „Ставлення громадян України до судової системи”, Київ, 2020.

Державна судова адміністрація України, Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ 2019 рік, Київ, 2020.

Державна судова адміністрація України, Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ 2020 рік, Київ, 2021.

Державна судова адміністрація України, Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ перший квартал 2021 року, Київ, 2021.

Literatura

Bieliński A., *Mediator w sprawach cywilnych - wybrane zagadnienia regulacji obcych i polskich*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2008 nr 3, s. 23-33.

Broński W., Dąbrowski M., *Status prawny mediatora w sprawach cywilnych stan obecny i propozycje zmian*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. XXIV, nr 4, s. 7-20.

Buczek M., *Rozwój i funkcjonowanie mediacji na Ukrainie*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2019 nr 2, s. 5-30.

Christa Jessel-Holst, *Mediation in Hungary: Legal Foundations, Recent Reforms, EU Convergence* [w:] *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*, red. K. J. Hopt, F. Steffek, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 605-628.

Cyrol T., *O potrzebie regulacji zawodu mediatora*, «ADR. Arbitraż i Mediacja» 2014 nr 4, s. 101-107.

Karaszevska H., *Mediacja jako pozasądowa metoda rozwiązywania sporu – perspektywa historyczna i współczesna*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, t. 6 (2020), s. 267-284.

Бондаренко-Зелінська Н., *Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до європейських стандартів*, „Приватне право і підприємництво”, вип. 10, 2011. s. 181–185.

Бортнікова А., *Вимоги, що висуваються до медіатора, який займається вирішенням публічно-правових спорів*, „Держава та регіони” серія: Право 2017 № 3(57), s. 19-24.

Бурова Л., *Правовий статус медіатора при розгляді справ щодо захисту прав інтелектуальної власності*, „Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. практ. конф. (м. Одеса, 16–17 травня 2013р.) 2013, s. 678–680.

Кисельова Т., *Програмний документ „Інтеграція медіації в судову систему України”*, Київ 2017.

Мотиль В., *Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні*, „Юридична Україна” 11/2014, s. 46-52.

Поліщук М., *Становлення медіації як альтернативного способу вирішення спорів: досвід Польщі*; «Науковий вісник Ужгородського національного університету» 2013 вип. 23 ч. I т. 1, s. 255-258.

Турман Н., *Інститут медіації в кримінальному процесі Польщі та України*, „Підприємництво, господарство і право” 5/2019, s. 286-289.

Шеремет А., *Законодавче регулювання медіації в Україні: аналіз проекту закону України „Про медіацію”*, „Підприємництво, господарство і право” 11/2020, s. 51-56.

Яновська О., Біцай А., *Особливості участі адвоката у процедурі медіації*, „Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка серія Юридичні науки” 1(99)/2014, s. 21-24.